

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η σχέση μου με τα βιβλία υπήρξε ανέκαθεν ερωτική. Κρατώντας ένα βιβλίο στα χέρια, η αφή είναι εκείνη που παίζει τον πρώτο ρόλο. Ακολουθεί η όσφρηση. Συνηθίζω πάντοτε να μυρίζω τα βιβλία, ακόμη κι όταν δεν είναι φρεσκοτυπωμένα. Μετά, στέκομαι με δέος μπροστά στο ρόπτρο της πόρτας τους. Και μόλις το χτυπήσω και το βιβλίο ανοίξει, εισέρχομαι ανυπόμονος και περίεργος στις σελίδες του, βυθίζομαι στις λέξεις του, αντλώ την ηδονή, ή και όχι, από αυτή τη συν-ουσία. Και κάποιες φορές, αισθάνομαι την ανάγκη να μιλήσω για τον δεσμό που δημιουργεί η συναναστροφή μου μαζί τους.

Η κριτική και το δοκίμιο είναι ασφαλώς υπόθεση των κριτικών και των δοκιμογράφων. Ωστόσο, ενδιαφέρει συχνά και τους λογοτέχνες, ειδικά τους ποιητές. Παραθέτω ενδεικτικά, μένοντας στην εγχώρια παραγωγή, τις *Δοκιμές* του Σεφέρη και τα *Ανοιχτά χαρτιά* του Ελύτη. Τι είναι όμως εκείνο που κάνει έναν λογοτέχνη, έναν ποιητή, που δεν είναι επαγγελματίας κριτικός, να ασχοληθεί με την κριτική; Να προσπαθήσει δηλαδή να διερευνήσει, εκτιμήσει και αποτιμήσει την αξία (ή απαξία) ενός δημιουργήματος και του δημιουργού του, αποτυπώνοντας την αισθητική ένταση του κειμένου; Οι λόγοι είναι πολλοί και δεν είναι του παρόντος να τους διεξέλθουμε. Θα αναφέρω μόνο την αγάπη που μπορεί να γεννηθεί από την ανάγνωση ενός βιβλίου ή και όλου του έργου κάποιου συγγραφέα και την ανάγκη να αναδειχθούν οι βαθύτερες συνιστώσες του κειμενικού corpus, με τη χρήση συγκεκριμένου φακού και την επιλογή ορισμένης οπτικής γωνίας αλλά και σωστής εστίασης. Το γραπτό που προκύπτει, παράλληλο του πρωτογενούς, όταν φθάνει σε υψηλό επίπεδο, λειτουργεί κι εκείνο δημιουργικά, προβάλλοντας τα χαρακτηριστικά του κρινόμενου αντικειμένου με παρατηρήσεις και θεωρητικές αποτιμήσεις. Από τις διάφορες κριτικές θεωρίες ενστερνίζομαι περισσότερο την ιμπρεσιονιστική κριτική (*impressionistic criticism*), επιχειρώντας να αναπαραστήσω με λέξεις την αίσθηση που αποκόμισα από ένα έργο και να εκφράσω την ανταπόκριση, την «εντύπωση» (*impression*) που μου προκάλεσε.

Και δεν ξεχνώ βεβαίως τον Rilke: « ... κάθε είδους κριτική βλέψη είναι κάτι τόσο ξένο από μένα ... Η κριτική είναι το χειρότερο μέσο για ν' αγγίξεις ένα έργο τέχνης: καταντάει πάντα σε πετυχημένες, λίγο ή πολύ, παρανοήσεις. Δε μπορούμε όλα να τα συλλάβουμε και να τα εκφράσουμε -όσο κι αν θέλουν πολλοί να μας πείσουν για το αντίθετο. Τα περισσότερα απ' όσα μας συμβαίνουν, δε μπορούμε να τα εκφράσουμε, ξετυλίγονται μέσα σε μια σφαίρα, που ποτέ καμιά λέξη δεν την καταπάτησε. Κι απ' όλα πιο αδύνατο είναι να εκφράσουμε τα έργα της τέχνης, τις μυστηριακές αυτές υπάρξεις, που η ζωή τους δε γνωρίζει τέλος, καθώς πορεύεται πλάι στη δική μας, την περαστική, την πρόσκαιρη ζωή.»¹

1 Rainer Maria Rilke, *Γράμματα σ' ένα νέο ποιητή*. Μετάφραση Μάριου Πλωρίτη, Ίκαρος 1978, σελ. 15-16.

Ήταν άνοιξη του 1989, όταν έλαβα ένα πολύτιμο δώρο, την ποιητική συλλογή *Τα αντικλείδια*, που μου είχε ταχυδρομήσει ο ποιητής Γιώργης Παυλόπουλος. Το βιβλίο με μάγεψε. Ένωσα αυθορμήτως την ανάγκη να γράψω εκείνο που αισθάνθηκα, να κρίνω τη γραφή, νέος εγώ ποιητής τότε, ενός καταξιωμένου ομότεχνου. Έτσι, το καλοκαίρι του ίδιου χρόνου, γεννήθηκε το πρώτο κριτικό κείμενό μου, το οποίο δημοσιεύτηκε στην *Αυγή* της Κυριακής, στις 20 Αυγούστου 1989 (στις σελίδες για τα Βιβλία, την ευθύνη των οποίων είχε ο αείμνηστος Γιώργος Ματζουράνης). Λοιπόν, τα κείμενα του παρόντος τόμου γράφτηκαν και δημοσιεύτηκαν από το καλοκαίρι του 1989 μέχρι το καλοκαίρι του 2020, καλύπτουν επομένως 31 χρόνια δημιουργικής ενασχόλησης με θέματα λογοτεχνίας πρωτίστως, αλλά και με θέματα τέχνης και με ό,τι άλλο ευρύτερα πνευματικό κέντρισε την προσοχή μου μέσα σε αυτό το διάστημα. Πρόκειται για μια ευρεία επιλογή από κριτικές καταθέσεις μου, οι οποίες προέκυψαν με ποικίλες αφορμές και ευκαιρίες. Μπορεί η μεγάλη πλειοψηφία των στεγαζομένων στον τόμο να είναι κριτικά και δοκιμακά κείμενα για συγγραφείς και βιβλία ή για λογοτεχνικά και καλλιτεχνικά ζητήματα, συμπεριέλαβα όμως και μερικά άλλα που απηχούν τη φιλοσοφία μου για τη ζωή, τις ανησυχίες και τις αντιδράσεις μου απέναντι σε προβλήματα κοινωνικής ή εκπαιδευτικής παθογένειας. Όλα πάντως τα περιεχόμενα τα συνδέει το τεκμήριο της κριτικής και τα συνέχει η αγάπη και το ενδιαφέρον μου για τη δημιουργία.

Το ανά χείρας πόνημα διαρθρώνεται σε δύο μέρη, τα οποία ακολουθούνται από δύο παραρτήματα. Το πρώτο μέρος, συντριπτικά εκτενέστερο, με τον τίτλο: Κριτικές επισκέψεις, περιλαμβάνει τις «εντυπώσεις» αυτών των επισκέψεών μου στο σπίτι των βιβλίων και των συγγραφέων τους. Η σειρά δεν συνδέεται με τον χρόνο δημοσίευσής τους, αλλά με τη χρονολογική κατάταξη των δημιουργών, ξεκινώντας από την αρχαιότητα και φτάνοντας μέχρι τη γενιά μου. Τα γραφόμενα για κάθε συγγραφέα είτε αφορμώνται από την έκδοση κάποιου βιβλίου του και κατατίθενται ως βιβλιοκριτική είτε πηγάζουν από το σύνολο του έργου του, φωτίζοντας πλευρές που έχουν κεντρίσει το ενδιαφέρον μου, είτε προκύπτουν από τη συμμετοχή μου σε αφιερώματα. Κάποιες λιγότερες φορές υπαγορεύτηκαν από την «πίεση» ορισμένων φίλων να γράψω κάτι για το έργο τους. Παρουσιάζονται 29 συγγραφείς, ποιητές οι περισσότεροι, για μερικούς από τους οποίους υπάρχουν παραπάνω του ενός κείμενα. Στις περιπτώσεις που το δημοσιευμένο κριτικό κείμενό μου συνοδεύεται από ανθολόγιο ποιημάτων, συμπεριέλαβα και τα ανθολογημένα ποιήματα, διότι και η ανθολόγηση αποτελεί συστατικό κριτικής. Στο ίδιο μέρος, στο κεφάλαιο με τον τίτλο: Ορισμένες ακόμη βιβλιοπαρουσιάσεις και κριτικές, περιέχονται γραπτά για βιβλία γλώσσας και κριτικής. Και τέλος, στο μέρος αυτό περιλαμβάνω και κείμενα τεχνοκριτικής (για τη ζωγραφική, το θέατρο, τον κινηματογράφο, τη φωτογραφία). Τα ενέταξα εδώ, σε ξεχωριστό κεφάλαιο, για να δείξω την ενότητα της δημιουργίας, την ώσμωση και την επικοινωνία των τεχνών μεταξύ τους. Όπου έχω γράψει περισσότερα κείμενα για έναν συγγραφέα, αλλά και σε κάποιες άλλες περιπτώσεις, θα παρατηρήσει ο προσεκτικός αναγνώστης

επαναλήψεις ή επικαλύψεις από κείμενο σε κείμενο. Εντούτοις, επειδή το κάθε κείμενο έχει την αυτοτέλειά του και έχει δημοσιευτεί για συγκεκριμένο λόγο σε διαφορετικό περιοδικό ή εφημερίδα, και καθώς από δημοσίευση σε δημοσίευση προστίθενται νέα στοιχεία που συμπληρώνουν την άποψή μου για το έργο και τον συγγραφέα, έκρινα σκόπιμο να τα αφήσω χωρίς παρεμβάσεις, όπως πρωτοδημοσιεύτηκαν. Άλλωστε, ο τόμος αποτελεί συναγωγή δημοσιευμάτων.

Το δεύτερο μέρος, με τον τίτλο: Άλλα κείμενα, περιλαμβάνει δύο κεφάλαια. Τις Ποιητικές συσχετίσεις (Γλώσσα και ποίηση, Χρόνος και ποίηση) και τις Ανταποκρίσεις σε προσκλήσεις, την αποδοχή δηλαδή της πρόσκλησης κάποιων περιοδικών κυρίως, αλλά και εφημερίδων και εκδοτικών οίκων, να συμμετάσχω σε διάφορα αφιερωματικά θέματα, τα οποία αναφέρονται στην τέχνη του λόγου και τη γραφή.

Το πρώτο Παράρτημα περιέχει, με αφορμή την έκδοση των ποιητικών συλλογών μου κατά κύριο λόγο, τις συνεντεύξεις που έχω δώσει, καθώς και μια συζήτηση στο ραδιόφωνο. Περιλαμβάνονται επίσης, σε ξεχωριστό κεφάλαιο, δύο συνεντεύξεις που έχω πάρει εγώ από ομοτέχνους (για την ακρίβεια οι ερωτήσεις μου μόνο, δυστυχώς για λόγους χώρου δεν ήταν δυνατό να δημοσιευτούν εδώ και οι απαντήσεις). Και οι συνεντεύξεις μου διαθέτουν, θεωρώ, μια κριτική διάσταση για την τέχνη και τη ζωή.

Το δεύτερο Παράρτημα περιλαμβάνει κείμενα που δεν σχετίζονται με τη λογοτεχνική κριτική, αλλά με την κριτική εκπαιδευτικών και κοινωνικών ζητημάτων. Τα κεφάλαια είναι τρία: α) Προτάσεις (παρεμβάσεις και προτάσεις μου για την εισαγωγή του ολόκληρου λογοτεχνικού βιβλίου στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση [Η αξία του ολόκληρου], για θέματα γλωσσολογικά, και συγκεκριμένα για τις αρρυθμίες του μονοτονικού συστήματος, και για θέματα εκπαιδευτικά -περιλαμβάνω ένα άρθρο μου για τη λειτουργία του Λυκείου και το σύστημα πρόσβασης στην Τριτοβάθμια εκπαίδευση, το οποίο, παρότι έχει γραφτεί πολλά χρόνια πριν, δεν έχει χάσει νομίζω την επικαιρότητά του, και η εισήγηση που επιχειρώ αντέχει ακόμη.) β) Προσφωνήσεις (εδώ επέλεξα κάποιες από τις προσφωνήσεις μου στους τελειοφοίτους της Σχολής Ι.Μ.Παναγιωτόπουλου από το 1998 μέχρι σήμερα, κατά την τελετή της αποφοίτησής τους, με την ιδιότητά μου του Διευθυντή του Λυκείου της Σχολής. Τις ενσωμάτωσα στον τόμο, διότι εκτός των άλλων αναπτύσσονται με κριτική οπτική.) γ) Αποχαιρετισμοί (στον αντίποδα και σε αντίστιξη με τις Προσφωνήσεις ακολουθεί το τρίτο κεφάλαιο, με δυο Αποχαιρετισμούς εκλιπόντων και πολύ αγαπημένων προσώπων, με τα οποία με συνέδεαν ιδιαίτεροι δεσμοί).

Στο τέλος του κάθε κειμένου αναγράφεται εντός αγκυλών το «πού» και το «πότε» της πρώτης δημοσίευσης ή εκφώνησής του. Τα έντυπα με τα οποία συνεργάστηκα είναι οι εφημερίδες *Αυριανή/Λόγος*, *Ελευθεροτυπία*, *Η Αυγή*, *Η Ζούρτσα* (εφημερίδα ομώνυμη της γενέτειράς μου), *Η Καθημερινή*, *Θεσσαλία*, *Πελοπόννησος* και τα περιοδικά *Αλφειός*, *Γιατί*, *(Δε)κατα*, *Δελτίο* (Σχολής Ι.Μ.Παναγιωτόπουλου), *Διαβάζω*, *Ελί-τροχος*, *Εμβόλιμον*, *Ενημερωτικό δελτίο* (Εταιρείας Συγγραφέων), *Εντευκτήριο*, *Έρρισμα*, *Θέματα Λογοτεχνίας*, *Μανδραγόρας*, *Νέα Εστία*, *Νέα Ευθύνη*, *Νέο Επίπεδο*,

Οδός Πανός, Οροπέδιο, Πανδώρα, Ποιητική, Πόρφυρας, Το Δέντρο, Φιλολογική, Φρέαρ, Φυσικός Κόσμος. Συνεργάστηκα επίσης με τα ηλεκτρονικά περιοδικά *Vakchikon.gr*, *Diasticho*, *Λέξημα*, *Book Press*, (*poema..*), *Poeticanet*, *Ποιείν*, *Χάρτης* και τους ιστότοπους *Εταιρείας Συγγραφέων*, *Πανεπιστημίου Πατρών*, *Culture Book*, *Gr Reporter*. Και από αυτή τη θέση οφείλω αυτονοήτως ευχαριστίες για την πρώτη φιλοξενία. Τα κείμενα μεταφέρονται εδώ όπως εμφανίστηκαν στην αρχική δημοσίευση ή εκφώνησή τους, οι παρεμβάσεις είναι ελάχιστες, προπαντός σε περιπτώσεις καταφανών λαθών ή για την ενότητα της ορθής γραφής.

Πιστεύω στην αναγκαιότητα της κριτικής. Δεν αισθάνομαι βέβαια επαγγελματίας κριτικός ούτε φιλοδοξώ να γίνω. Αυτό που κατεξοχήν με συνδέει δημιουργικά με την τέχνη του λόγου είναι η ποίηση. Ό,τι μη ποιητικό έχω γράψει, ωστόσο, σχετίζεται συνήθως και πάλι με την *ars poetica*. Δεν είναι τυχαίο που τα περισσότερα θέματα του τόμου παραπέμπουν στο ποιητικό γίγνεσθαι και αναφέρονται στους ποιητές και τα βιβλία τους. Όντας άνθρωπος που ζω ανάμεσα σε κείμενα και σε καλλιτεχνικά γενικώς τεκταινόμενα, βρίσκομαι πολλές φορές, όπως έχω προαναφέρει, μπροστά στην πόρτα των άλλων, έτοιμος να χτυπήσω το ρόπτρο. Η περιδιάβαση στο οικοδόμημα μπορεί να αποκαλύψει πολύτιμα μεταλλεύματα, τα οποία ενίοτε επιθυμώ να συστήσω, αναδεικνύοντας παράλληλα την ώσμωνσή μου με τους συγγραφείς. Οι κριτικές λοιπόν αντιδράσεις μου στη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, 1989-2020, οδήγησαν στη γέννηση των κειμένων που στεγάζονται σε αυτόν τον τόμο. Η συγγραφή έγινε ερασιτεχνικά, που σημαίνει με έρωτα για τη γραφή και την τέχνη εν γένει. Και, ασφαλώς, χωρίς προκρούστειες πρακτικές.

Σ. Κ.
Καλοκαίρι 2021